

THE IMAGE OF A WOMAN IN UKRAINIAN AND JEWISH CULTURES

ОБРАЗ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЄВРЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУРАХ

IRYNA SHKITSKA

Abstract:

The article provides a comparative analysis of the image of a woman in Ukrainian and Jewish cultures. The author describes the manifestations of the mother cult among Ukrainians and Jews, reveals the significance of motherhood in traditional society. The image of a woman is presented as having many variations that correlate with a historical era, social roles of a woman and her behavioral patterns. The influence of religion on the formation of the image of women in Ukrainian and Jewish cultures has been highlighted.

The traditional views on marriage and the role of women in the family have been characterized. The author does not ignore the attitude towards unsuccessful marriage in traditional Ukrainian and Jewish society. Examples from folklore are given in support of traditional ideas about a woman and to represent her various roles, including a woman-wife, a woman-mother, a woman-mother-in-law. The differences in the role of women in determining the nationality of a child in Ukrainian and Jewish cultures have been shown. The fact of the different attitude of society towards the birth of a child by an unmarried woman in the Ukrainian and Jewish traditional families was revealed: in the Ukrainian society there was a pronounced disapproval of an unmarried woman who gave birth to a child, and towards illegitimate children, while a child born by a Jewish woman out of wedlock was not considered illegitimate and was not limited in rights contrary to the morality of Judaism.

A comparative analysis of attitudes towards children in Ukrainian and Jewish societies has been carried out. The Ukrainian mother is

characterized as more liberal and less authoritarian in comparison with the Jewish mother, who is typically overprotective even over adult children. The current trends in changing the image of women in the studied cultures have been determined.

The author comes to the conclusion that in the image of a woman-strong personality in modern Ukrainian and Jewish cultures has such components as sexuality, independence and enterprise. At the same time, there is a tendency to give secondary importance to motherhood, and to lose the dominant position of women in creating home comfort and arranging the family's life.

Key words: image of a woman, Ukrainian culture, Jewish culture, religion, social role, mother cult.

Podsumowanie:

Artykuł zawiera analizę porównawczą wizerunku kobiety w kulturach ukraińskiej i żydowskiej. Autorka opisuje przejawy kultu matki wśród Ukraińców i Żydów, ujawnia znaczenie macierzyństwa w tradycyjnym społeczeństwie. Wizerunek kobiety jest przedstawiany jako posiadający wiele odmian, które korelują z epoką historyczną, społecznymi rolami kobiety i jej wzorcami zachowań. Podkreślono wpływ religii na kształtowanie się wizerunku kobiet w kulturach ukraińskiej i żydowskiej.

Scharakteryzowano tradycyjne poglądy na małżeństwo i rolę kobiety w rodzinie. Autor nie ignoruje stosunku do nieudanego małżeństwa w tradycyjnym społeczeństwie ukraińskim i żydowskim. Przykłady z ustnej sztuki ludowej są przytaczane w celu wsparcia tradycyjnych wyobrażeń o kobiecie i reprezentowania jej różnych ról, w tym kobiety-żony, kobiety-matki, teściowej, teściowej. Pokazano różnice w roli kobiet w określaniu narodowości dziecka w kulturze ukraińskiej i żydowskiej. Ujawnił się fakt odmiennego stosunku społeczeństwa do narodzin dziecka niezamężnej kobiety w tradycyjnych rodzinach ukraińskich i żydowskich: w społeczeństwie ukraińskim dezaprobata niezamężnej kobiety, która urodziła dziecko, a wobec dzieci nieślubnych jest jasno wyrażone, podczas gdy dziecko urodzone przez nieślubną Żydówkę jest sprzeczne z moralnością judaizmu, nie zostało uznane za bezprawne i nie zostało ograniczone prawami.

Przeprowadzana jest analiza porównawcza postaw wobec dzieci w społeczeństwach ukraińskich i żydowskich. Matka Ukrainka jest bardziej liberalna i mniej autorytarna w porównaniu z matką Żydówką, dla której typowa jest nadopiekuńczość, nawet nad dorosłymi dziećmi. Określono aktualne trendy zmiany wizerunku kobiet w badanych kulturach.

Autorka dochodzi do wniosku, że w obrazie silnej kobiety we współczesnej kulturze ukraińskiej i żydowskiej wzmocniają się takie elementy, jak seksualność, niezależność i przedsiębiorczość. Jednocześnie pojawia się tendencja do przypisywania drugorzędного znaczenia macierzyństwu i utracie dominującej pozycji kobiet w tworzeniu komfortu domowego i organizowaniu życia rodzinnego.

Słowa kluczowe: wizerunek kobiety, kultura ukraińska, kultura żydowska, religia, rola społeczna, kult matki.

У сучасному глобалізаційному світі, коли кордони між країнами легко перетнути, культурні відмінності розмиваються і поняття «культурного шоку» втрачає своє первинне значення, для кожного народу важливо не загубити свою етнічну ідентичність і самобутність. З огляду на це наукові праці, які передбачають кроскультурні дослідження, занурення у світ інших культур і їх зіставлення, становлять особливу цінність, оскільки дають змогу гармонізувати міжкультурну інтеракцію, допомагають краще розуміти свою та чужу культури, бути толерантними та відкритими до нового. У зв'язку із цим наша розвідка, у якій простежуються українсько-єврейські паралелі, є актуальною та відповідає тенденціям розвитку сучасної гуманітарної науки.

Метою роботи є здійснення порівняльного аналізу образу жінки в українській та єврейській культурах. Досягненню мети слугуватиме виконання таких завдань: описати прояви культу матері в українців та євреїв, зокрема показати значення материнства та ставлення до дівчини-покритки в згаданих культурах у різні історичні періоди, схарактеризувати традиційні погляди на заміжжя та роль жінки в ньому, висвітлити ставлення до дітей в українському та єврейському суспільстві, окреслити тенденції сьогодення в зміні жіночого образу.

Образ жінки як об'єкт наукового дослідження здавна привертав увагу науковців із різних галузей знань — етнології, соціології, гендерної лінгвістики, філософії, релігієзнавства та ін. Прояви поведінки жінки в українській та єврейській культурах із різних позицій відображені в роботах таких дослідників, як Patricia Martin Doyle, Phyllis Bird, Martha A. Ravits, С. Аністратенко, Н. Білоус, Н. Зборовська, А. Новиков, О. Носенко, О. Омельчук, А. Орлов, О. Поліщук, С. Фишбейн, О. Хімченко та ін.

Проаналізувавши згадані праці, можна дійти висновку про те, що їх домінантну тематику становлять вияв материнства у тій чи тій культурі (наприклад, Martha A. Ravits), особливості міжгендерної комунікації (О. Носенко, А. Орлов, О. Хімченко та ін.), погляд на жінку крізь призму її

обов'язків і прав у різних сферах (наприклад, І. Вавренюк), а також вплив релігії на місце жінки в суспільстві та ставлення до неї (Patricia Martin Doyle, Phyllis Bird, С. Фишбейн, С. Аністратенко та ін.).

Образ жінки-українки має багато варіацій, які корелюють з історичною епохою та соціальною роллю жінки, її поведінковими моделями, але домінантними серед них є жінка-мати, жінка-берегиня, жінка-амазонка, жінка-воїн, жінка-дружина, жінка-спокусниця, жінка-покритка. Психіка української жінки ніколи не деформувалась у рабську. Українок не ізольовували в жіночій половині дому, не закривали їх обличчя одягом, не викрадали і не продавали як коштовну річ. Без згоди дівчини батьки не могли віддати її заміж. Батько, руку доньки якого просили через старостів, завжди відсилав їх спитати волю своєї дитини.

Французький картограф XVII ст. Г. Л. Боплан зазначає, що в Україні дівчина сама сватала собі чоловіка¹. У багатьох історичних джерелах українки часто змальовуються як вольові жінки, норовисті, сильні духом, працьовиті, віддані сім'ї хранительки домашнього вогнища. Згадані особистісні риси українок формувалися протягом віків й частково зумовлені геополітичним розташуванням України, дороги якої стоптували загарбники, і чоловіки мусили обороняти свою землю, залишаючи вдома свою дружину та дітей.

Батьки рідко силували доньок виходити заміж за нелюбів. На етапі сватання дівчина мала право відмовитися від небажаної пропозиції. Узгодивши це зі своїми батьками, вона могла винести хлопцеві на рушнику гарбуз — символ відмови. В українській мові, особливо в сільській місцевості, дотепер функціонує фразеологізм, пов'язаний із відмовою виходити заміж за нелюба — «дати / винести, отримати гарбуза».

Єврейська жінка, яка разом зі своїм народом протягом століть була позбавлена батьківщини та рідного дому, часто зазнавала гонінь, теж вирізняється великою силою духу, вражає жагою до життя, продовження роду, силою любові, якою надихає своїх дітей не просто виживати, а жити гідно і щасливо.

Релігія чинить великий вплив на формування образу жінки в тій чи тій

1 Боплан Г. Л. де. Опис України. Кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воен. Київ: Наукова думка; Кембрідж (Мас.), Український науковий інститут, 1990. 256 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_Boplan_1990/e_dzherela_Boplan_1990.pdf.

культури². Іудейський закон, який чітко розмежовує жіноче та чоловіче, відводить єврейській жінці сферу приватного життя, зокрема ролі матері та жінки, закріплюючи такий поділ як установлений Богом. Головними рисами жінки в іудейському законі постають її об'єктивація та інаковість³. Це пов'язано передусім із репродуктивною функцією жінки та жіночою сексуальністю.

Традиційну єврейську сім'ю вирізняє патріархальність і підлегле та підконтрольне положення жінки в сім'ї. Саме з підлеглистю жінки пов'язано її звільнення від виконання почесних ритуалів (міцвот) в іудаїзмі — Алія, накладання тфілліна, носіння талліта та ціціта⁴. Натомість специфічні жіночі заповіді — запалювання суботніх свічок, відділення халли і дотримування нідди є менш почесними порівняно з чоловічими⁵.

Ритуали іудаїзму чітко окреслюють ролі осіб кожної статі: місце жінки — у домі, а чоловіка — поза ним — у сфері праці, економіки та релігії. Для єврейських жінок тривалий час доступ до знань був обмежений. Чоловіки були мобільними, у той час як жінки були прив'язані до дому свого батька чи чоловіка. Із цього випливало те, що статус жінки визначався відповідно до її зв'язків із чоловіком, який був вирішальною фігурою в житті жінки-єврейки (батько, брат чи чоловік)⁶. Проте, як зазначає С. Фішбейн, не всі прояви релігійної поведінки жінок відповідають патріархату однаково⁷.

Згідно зі священною єврейською книгою Торою, єврейські праматері мали дар пророцтва, жінки не брали участі в ідолопоклонстві та гріху поклоніння Золотому тільцю. Багато джерел іудаїзму обстоюють думку про те, що жінки ближчі до ідеалу Бога, ніж чоловіки. У переламних періодах єврейської історії саме жіноча мудрість рятувала весь народ. Жінкам відведена важлива роль в іудаїзмі ще з часів Тори. Так, Мірам поряд із Мойсеєм та Аароном також була посланником Божим для євреїв

2 Patricia Martin Doyle. *Woman and Religion: Psychological and cultural implications Religion and Sexism. Images of Women in the Jewish and Christian Traditions* / Edited by Rosemary Radford Ruether. 1998. Wipf and Stock Publishers. P.16.

3 Анистратенко С. В. Трансформація гендерних норми практик в сучасному іудаїзмі: автореферат дисертації на соискание ученой степени кандидата философских наук. Специальность: 09.00.13. — религиоведение, философская антропология, философия культуры. Санкт-Петербург, 2008. С. 13.

4 Там само. С.13.

5 Там само. С.14.

6 Фишбейн Симха. Does Judaism Give Women Time Off for Good Behavior? The Case of Women working on Rosh Hodesh. Материалы Шестнадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. Часть 2. Академическая серия. Выпуск 26. Москва: Центр «Сэфер», 2009. С. 108.

7 Там само. С.107.

під час їх сорокарічних мандрювань пустелею (Мих. 4:6). Двора була однією із суддів Ізраїля⁸. Сім із 55 пророків Танаха були жінками й включені до списку пророків Ізраїля. Судження про єврейський закон жінки раббі Меїра – Брурії в часом оцінювалися вище, ніж думки її сучасників-чоловіків. У весільному контракті сина раббі Аківі йшлося про те, жінка повинна вчити чоловіка Торі⁹.

Рабини різних поколінь протягом віків консультувалися зі своїми жінками, обговорювали з ними питання єврейського закону. Права жінок у традиційному іудаїзмі були ширшими, ніж у країнах західного світу аж до ХХ ст. Жінки мали право займатися торгівлею, укладати угоди, претендувати на дольове право, на відміну від західних жінок (у тому числі американок), які не мали таких прав, навіть сто років тому. Уривок із Мишлей, який традиційно читають на єврейських весіллях, хвалить ділові якості жінки. У традиційному іудаїзмі основна роль жінки – роль дружини і матері, хранительки сімейного вогнища. Талмуд говорить, що благочестивий чоловік, який одружується з нечестивою жінкою, стає нечестивим, а нечестивий, який одружується з благочестивою жінкою, може стати під її впливом праведним¹⁰.

Щодо християнства — другорядність жінки-українки не є такою акцентованою, як в іудаїзмі, передусім завдяки культу Богородиці, повазі до жінок-мироносиць і схвальному ставленню до грішників, що каються (наприклад, образи Марії Магдалени та Марії Єгипетської, які сьогодні шановані християнами як святі). Проте у православ'ї знаходимо низку обмежень для жінок, наприклад на перебування в храмі з непокритою головою, заборони заходити у вівтарну частину храму (за Царські Врата), перебувати в храмі в дні очищення, а також сорок днів після народження дитини. До того ж жінка не може бути висвяченою в духовний сан.

Ставлення до одруження в євреїв дещо інше, ніж в українців, — воно трактується як обов'язок, що випливає з Божої Заповіді «Ви ж плодіться на землі та розмножуйтесь на ній!» (Буття 9,7). Порушення цієї заповіді єврейські священики трактують як гріх і злочин. Так, рабин Еліезер порівнює людину, яка не дотрималася цієї заповіді зі вбивцею, а рабин

8 Шатер, над котрым облако / ред. Гершом Розейштейн. Москва: Вся Москва, 1990. С. 56.

9 Еврейские традиции и обычаи. Электронная энциклопедия. Культура народов. Этнические сообщества Курской области. URL: <http://kurskonb.ru/our-booke/geo/ethnos/israel/42-culture-traditions.html>.

10 Там само.

Аківа — з тим, хто погордував Божим образом¹¹. Продовження роду та материнство в єврейській культурі — основне призначення жінки. Молодят знайомили батьки. Заміжжя тут важить навіть більше, ніж в українській культурі, наділяється здатністю трансформувати жінку, змінити її на краще. Єврейська мудрість говорить: «Коли стара діва виходить заміж, вона одразу ж перетворюється на молоду дружину». – пор. з українською приказкою «Тоді дівка пишна, коли заміж вийшла».

Згідно з єврейською традицією шлюби заради грошей не схвалювалось, юнаків застерігали від необачного одруження, а також від одруження на дівчині з більш заможної родини. Основні настанови для юнаків-євреїв можна сформулювати так: «При виборі дружини будь обережним», «Продай останнє, що маєш, і одружися на дочці вченої людини», «Не бери дружини з більш багатшого дому, ніж твій», «Не бажаю чобота, завеликого для моєї ноги», «Радість серця — жінка», «Хороша жінка дорожча за скарби». Дівчину вчили бути доброю та гарною господинею. Найголовнішими обов'язками єврейської жінки «за будь-яких умов залишалися турбота про сім'ю та дім»¹²

Як і в українській культурі, навіть якщо батьки-євреї засватали доньку в ранньому віці, остаточне слово залишалося за нею. Єврейський закон наставляє батьків не поспішати із зарученням доньки, доки вона не вирішить, чи подобається їй наречений. В єврейській культурі також згода та благословення родичів, зокрема батьків, розглядалося як запорука щасливого життя у шлюбі¹³. Сакральний зміст має батьківське благословення молодят і в українській культурі.

Загалом у сучасному суспільстві побутує стереотип про те, що у євреїв завжди дуже близькі родинні зв'язки та міцніші сім'ї, яскраво виражена любов до дітей і прагматизм. Цікаво, що за результатами проведених О. Носенко опитувань осіб зі змішаних російсько-єврейських сімей респонденти чоловічої статі оцінювали жінку-єврею як сильну, активну,

11 Еврейские традиции и обычаи. Электронная энциклопедия. Культура народов. Этнические сообщества Курской области. URL: <http://kurskonb.ru/our-booke/geo/ethnos/israel/42-culture-traditions.html>.

12 Супрыгина Г. Г. К гендерной истории Германии XX века: Эврейская женщина в эпоху национал-социализма. Вестник ТГПУ. 2004. Выпуск 4 (41). Серия: Гуманитарные науки: История, археология. С. 46.

13 Еврейские традиции и обычаи. Электронная энциклопедия. Культура народов. Этнические сообщества Курской области. URL: <http://kurskonb.ru/our-booke/geo/ethnos/israel/42-culture-traditions.html>.

енергійну, наполегливу, але, з іншого боку, шумну та нав'язливу¹⁴. Водночас, як зазначає дослідниця, «жінка-єврейка» – символ не дуже гарної традиційної, але та гарної сучасної дружини¹⁵.

В українському фольклорі яскраво простежуються мотиви нещасливого заміжжя або тяжкого життя з нелюбом: «Краще в ставку потопати, як з нелюбом шлюб узяти», «Була дівкою – плакала, вийшла заміж – виє». Порівн. з єврейськими приказками й афоризмами, у яких уособлені застереження від недобрих жінок та репрезентована висока оцінка жінки в житті єврея: «Нехай оберігає тебе Бог від поганих жінок, а від хороших рятуйся сам», «Погана жінка гірше дощу — дощ заганяє в хату, а погана жінка з неї виганяє», «Краще втекти в пустелю чи жити на горищі, ніж ділити дім з поганою жінкою»¹⁶, «Чоловіки зробили би більше, якщо б жінки менше говорили», «Мудра дружина будує свій дім, а нерозумна — руйнує його своїми руками», «Жона держить дом за три угли, а муж за четвертий» (пор. з укр.: «Чоловік – голова, а жінка – шия»).

І в українській, і єврейській культурах надзвичайно шанованим є материнство. Слово «мамо» є величним і святим. Комунікативний етикет українців засвідчує низку пестливих форм звертань до матері: *мамочко, мамоньку, мамуню, мамунцю, мамусю, мамусечко, мамунечко, мамицю, мамко, мамусику, матінко, матіночко, матусю, матусенько, неню, ненечко, неньку* та ін. А у фольклорних текстах знаходимо чимало образних звертань до матері: *матінко-зірко, матінко-зоре, матінко-вишня, матінко-пава, голубонько* тощо. Аксиома «Мама народжує тіло дитини, мама народжує й душу» передавалась українцями від роду до роду. І сьогодні серед українців поширена думка про те, що розумові здібності дитина успадковує саме від матері.

Значення матері в обох порівнюваних культурах важко переоцінити. Його засвідчує велика кількість прислів'їв і приказок. Порівняймо українські паремії «Дитина без батька – напівсирота, дитина без матері – сирота», «Без матері і сонце не гріє», «Нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки», «Одна мати вірна порада», «Нема того краму, щоб купити маму», «Матері не купити, не заслужити», «Нема у світі

14 Носенко Елена. Хороший муж или плохая жена? Некоторые гендерные стереотипы в русско-еврейских браках. Материалы Шестнадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике. Часть 2. Академическая серия. Выпуск 26. Москва 2009. Центр «Сэфер». С 423.

15 Там само. С. 429.

16 Bird Phyllis. Images of women in the old Testament. Images of Women in the Jewish and Christian Traditions / Edited by Rosemary Radford Ruether. 1998. Wipf and Stock Publishers. P. 58.

цвіту цвітнішого від маківочки, нема ж і роду ріднішого над матіночки», «Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та скоро розтане», «Мати однією рукою б'є, а іншою гладить», «На сонці тепло, а біля матері – добре», «Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріж, то все болить», «У кого ненька, у того голівка гладенька» (укр.). з єврейськими афоризмами: «Мати розуміє дитину без слів», «Бог не може бути скрізь одночасно — тому він створив матерів».

Ставлення до матері і в українців, і в євреїв є мірилом людяності. Пор. українські паремії «Хто мамку зневажає, того Бог покарає», «Хто батька-матір зневажає, той добра не знає», «Хто не слухає неньку, послухає біду», «Шануй вітця і матір – благо тобі буде», «Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько» з єврейською мудрістю: «Може, яйце і мудріше за курку, але швидко тухне / псується».

Священна заповідь шанувати матір утілилась у поезії Т. Г. Шевченка: *Бо хто матір забуває, Того Бог карає, Того діти цураються, В хатуні пускають. Чужі люди проганяють, І немає злomu На всій землі безконечній Веселого дому* (Т. Шевченко. «І мертвим, і живим і ненародженим ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє»). Без материнського благословення українці в давнину не починали жодної справи. Повчанням для зневірених матерів є вислови «Материнська молитва піднімає з дна моря», «Мати прихилиє своїм дітям небо», «Материнське прокляття – найстрашніше». Серед гріхів матері в українському соціумі виокремлюється один найбільший – не благословити дитину, яка, опустившись на коліна, просить благословення. Сорочка, вишита матір'ю, – найсильніший оберіг для дітей.

У фольклорі та ліричних творах українських письменників трапляється чимало форм звертань навіть до померлої матері, – з вибаченнями, проханнями про допомогу та пораду, виправданнями, докором, наприклад: *Добре, мамо, Що ти заранне спать лягла, А то б ти Бога прокляла За мій талан* (Т. Шевченко «І виріс я на чужині»).

В українській сім'ї невістка називає свекруху мамою, а зять – тещу. До сьогодні збереглась давньоукраїнська традиція говорити про матір, уживаючи форму множини, наприклад: *Ти сказав мені: – Мати пішли... Скоро будуть* (М. Рильський), *Аж ось і мати йдуть* (Гр. Тютюнник). *Мама казали, мама зробили* завжди вимовлялося з особливою шаную, тому старші люди болісно сприймають форму «ти» у спілкуванні дітей із матір'ю. Звертання до мами й тата на «ви», що віддзеркалювало «повагову дистанцію», хоч і пізніша, та все ж традиційна форма звертання українців.

Щоправда, збереглася вона головним чином в українських селах.

Любов українців до Батьківщини теж уособлюється в материнському образі стражденної Матері-України, яку зневажають рідні діти, роздираючи на шматки. Звернімо увагу й на повчання зі скарбнички єврейської народної мудрості: «Ніколи не насміхайся над Батьківщиною, матір'ю та жінкою».

Іудейська релігія позиціонує жінок чуттєвіших за чоловіків, із гарно розвинутою інтуїцією та розумом. І батько, і мати в єврейській культурі, як і в українській, мають рівною мірою право на повагу. Якщо для українців немає принципового значення у визначенні національної належності – за батьком чи матір'ю, то в єврейській культурі національність визначається за матір'ю. Саме вона «очищує» кров дитини від інших впливів. Дитина єврейки та чоловіка-неєврея є євреєм завдяки духовному впливу матері, тоді як дитина чоловіка-єврея та неєврейки не є євреєм. Єврейське духовне життя починається з дому, де роль жінки в сім'ї не менш важлива, ніж роль чоловіка.

Коли в жінки-єврейки народжується перша дитина, вона перестає бути жінкою і перетворюється на маму назавжди. Незважаючи на вік дітей, мати-єврейка продовжує піклуватися про них: виховувати, годувати, повчати. Традиційно жіноче начало жінки-єврейки перебуває в тіні материнства, і роль голови сімейства, а іноді – цілого роду є актуалізованою.

Цікавим, на нашу думку, є факт різного ставлення соціуму до народження дитини незаміжньою жінкою в українській та єврейській культурі. Українська традиція позиціонує яскраво виражене несхвальне ставлення до покритки (дівчини, що народила дитину поза шлюбом). Так, у багатьох творах художньої української літератури описані випадки, коли батьки відрікалися та виганяли з дому вагітну незаміжню доньку (наприклад, «Катерина» і «Наймичка» Т. Шевченка, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» П. Мирного). Байстрюки — позашлюбні діти — мали менше прав і зазнавали постійних утисків та принижень. Проте дитина, народжена незаміжньою жінкою-єврейкою, як би це не суперечило моралі іудаїзму, не вважалася незаконородженою та не була обмежена в правах.

За традицією єврейські жінки відчувають відповідальність за всіх і не делегують своїх повноважень. Вони – гарні господині, «наполеони» у стінах своїх фортець, комунікабельні й оптимістичні. І українки, і єврейки сильно люблять своїх дітей, але виражають любов дещо по-різному. Українка – ліберальна мати, не така авторитарна, як єврейка, але для неї також діти залишаються дітьми до її останнього подиху. Українки дають дітям більше свободи, часом дозволяють іти своїм шляхом, роблячи помилки.

До дорослої дитини українські жінки ставляться як до зрілої особистості. Втручання в життя молодят тещ і свекрух українське суспільство засуджує.

В єврейській общині авторитет матері домінуючий¹⁷. Свекруха часто демонструє свою владу над невісткою. Цікаво, що чоловіки толерантні до самоуправства своїх матерів, але несхвально ставляться до негативних проявів поведінки тещ, що відображено у численних анекдотах і жартівливих крилатих висловах, наприклад: «Адам – перший везунчик, тому що не мав тещі».

Незважаючи на гіперопіку та часом деспотичний вплив, єврейські діти виростають ініціативними, талановитими й легко пристосовуються до життя. В Ізраїлі та в Україні дітям, особливо маленьким, багато чого дозволяють (згадаймо українську приказку: «Чим би дитя не тішилось, аби не плакало»). Хоча в українській культурі простежуємо культ дитини, але він набагато яскравіше виражений в єврейській сім'ї, де дитина завжди позитивно позиціонується і їй дозволяють робити абсолютно все.

Українці часто негативно відгукуються про своїх дітей на людях й виставляють їх у невідгідному світлі перед іншими: швидше критично оцінюють, ніж хвалять. Частково це зумовлено тим, що в українській культурі хвалитися не прийнято і хвалькуваті люди засуджуються соціумом. З іншого боку, українцям притаманний страх «недоброго ока», вроків, тому вони схильні «прибіднятися», зокрема применшувати заслуги своїх дітей (*мій баран, моє дурне теля, не хоче вчитися, нечемне, ледаче і т. д.*). Єврейські батьки здебільшого виключно позитивно характеризують свою дитину і схвально відгукуються про неї.

Єврейська жінка сприймає материнство більше як радість, а не як подвиг. Її відрізняє спокійність. Єврейські діти, виростаючи та створюючи свої сім'ї, так і не залишають своїх гнізд. Їх любов до матерів є просто вражаючою¹⁸, тому численні анекдоти про це не безпідставні, наприклад: «Англєць понад усе любить свою дружину, француз – коханку, а єврей – маму». В українській культурі поряд із пареміями «Нашій мамці гарно й в дранці», «Жінка для совіту, теща для привіту, а матінка рідна лучче всього світу» функціонує також і такий, який підкреслює дистанціювання сина від батьків після одруження й зближення з родиною дружини: «Мені батько – не рідня, мені мати – не рідня, мені теща – рідня – мені жінку

17 Ravits Martha A. The Jewish Mother: Comedy and Controversy in American Popular Culture / MELUS. Vol. 25. №. 1, Jewish American Literature (Spring, 2000). P. 3.

18 Еврейские традиции и обычаи. Электронная энциклопедия. Культура народов. Этнические сообщества Курской области. URL: <http://kurskonb.ru/our-booke/geo/ethnos/israel/42-culture-traditions.html>.

родила».

На початку ХХ ст. і в українському, і в єврейському суспільстві під впливом різних чинників спостерігається посилення емансипації жінок. Так, модернізаційні процеси у 30-х рр. ХХ ст. спричинюють нівелювання традиційних єврейських цінностей, активізацію жінки до незалежності та реалізації у діловій сфері¹⁹. До прикладу, у згаданий час у Бресті для єврейок було проведено низку лекцій такої тематики: «Гігієна шлюбу», «Сексуальна поведінка у тварин і людей», «Безпечність абортів», «Настання вагітності», «Гігієна подружнього життя» чи «Суд над штучним абортів»²⁰. Найбільші зміни щодо ролі жінки-єврейки в суспільстві засвідчують «реформістський і консервативний напрями іудаїзму, де жінка офіційно займає позицію, рівну чоловічій»²¹. Одна з таких змін — жіночий рабинат. Першою висвяченою жінкою-рабином вважають Регіну Йонас (1902-1944), але, за словами С. Аністратенко, багато жінок до неї та після виконували функції равинів, залишаючися невисвяченими²².

Поширення глобалізаційних процесів спричинює трансформацію образу жінки і в українській культурі: фемінне зазнає маскулінації, жінка стає емансипованою, незалежною від чоловіка як на рівні ментальному й духовному, так і фізичному та матеріальному. Гендерна рівність і посилення феміністичних рухів прискорюють руйнування образів жінки-матері та жінки-берегині в сучасній українській культурі.

Таким чином, в обох досліджуваних культурах яскраво простежується культ жінки. Образи жінки-українки та жінки-єврейки порівнюються за такими критеріями, як роль жінки у сім'ї та суспільстві, її ставлення до заміжжя, материнства, погляди на виховання та позиціонування дітей. Як українська, так і єврейська сім'я базується передусім на жінці, від мудрості якої залежить щастя сім'ї. У жіночому началі як українки, так і єврейки домінує образ матері – турботливої, жертвовної та безумовно

19 Вавренюк И. И. Культурная жизнь еврейского населения Бреста-над-Бугом (1921–1939). Личность в истории: героическое и трагическое: сб. материалов VII междунар. науч.-практ. конф., посвящ. памяти В. И. Никитенкова. Брест, 7–8 декабря 2018 г. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина; редкол.: Е. А. Бурик [и др.]. Брест : БрГУ, 2019. С. 33.

20 Там само. С. 34.

21 Анистратенко С. В. Трансформация гендерных норм и практик в современном иудаизме: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. Специальность: 09.00.13. — религиоведение, философская антропология, философия культуры. Санкт-Петербург, 2008. С.10.

22 Анистратенко С. В. Трансформация гендерных норм и практик в современном иудаизме: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. Специальность: 09.00.13. — религиоведение, философская антропология, философия культуры. Санкт-Петербург, 2008. С. 16.

люблячої. Проте поширення феміністичного світогляду в сучасному суспільстві спричиняє істотні зміни в традиційних жіночих образах і в українському, і в єврейському культурному просторі, передусім стосовно ролі жінки як у сім'ї, так і в суспільстві загалом, її ставлення до шлюбу, народження та виховання дітей, що негативно позначається на інституті сім'ї й нівелює родинні цінності. В образі жінки-сильної особистості в сучасній українській та єврейській культурах посилюються такі складники, як сексуальність, незалежність та підприємливість і водночас простежується тенденція відведення материнству другорядного значення й втрати домінантної позиції жінки у створенні домашнього затишку та влаштуванні побуту сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анистратенко С. В. Трансформація гендерних норм и практик в современном иудаизме: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. Специальность: 09.00.13. — религиоведение, философская антропология, философия культуры. Санкт-Петербург, 2008. 27 с.
2. Боплан Г. Л. де. Опис України. Кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воен. Київ: Наукова думка; Кембрідж (Мас.), Український науковий інститут, 1990. 256 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_Boplan_1990/e_dzherela_Boplan_1990.pdf (дата звернення: 01.02.2021).
3. Вавренюк И. И. Культурная жизнь еврейского населения Бреста-над-Бугом (1921–1939). *Личность в истории: героическое и трагическое*: сб. материалов VII междунар. науч.-практ. конф., посвящ. памяти В. И. Никитенкова. Брест, 7–8 декабря 2018 г. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина; редкол.: Е. А. Бурик [и др.]. Брест : БрГУ, 2019. С. 30-36.
4. Еврейские традиции и обычаи. *Электронная энциклопедия. Культура народов. Этнические сообщества Курской области*. URL: <http://kurskonb.ru/our-booke/geo/ethnos/israel/42-culture-traditions.html> (дата обращения 02.02.2021).
5. Носенко Елена. Хороший муж или плохая жена? Некоторые гендерные стереотипы в русско-еврейских браках. *Материалы Шестнадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по*

- иудаике. Часть 2. Академическая серия. Выпуск 26. Москва 2009. Центр «Сэфер». С. 414-431.
6. Супрыгина Г. Г. К гендерной истории Германии XX века: Эврейская женщина в эпоху национал-социализма. *Вестник ТГПУ*. 2004. Выпуск 4 (41). Серия: Гуманитарные науки: История, археология. С. 45-49. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-gendernoy-istorii-germanii-hh-veka-evreyskaya-zhenschina-v-epohu-natsional-sotsializma/viewer> (дата обращения 20.07.2020).
7. Фишбеин Симха. Does Judaism Give Women Time Off for Good Behavior? The Case of Women working on Rosh Hodesh. *Материалы Шестнадцатой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике*. Часть 2. Академическая серия. Выпуск 26. Москва: Центр «Сэфер», 2009. С. 105-127.
8. Шатер, над которым облако / ред. Гершом Розейштейн. Москва: Вся Москва, 1990. 222 с.
9. Bird Phyllis. Images of women in the old Testament. *Images of Women in the Jewish and Christian Traditions* / Edited by Rosemary Radford Ruether. 1998. Wipf and Stock Publishers. pp. 41-76.
10. Ravits Martha A. The Jewish Mother: Comedy and Controversy in American Popular Culture / *MELUS*. Vol. 25. №. 1, Jewish American Literature (Spring, 2000). pp. 3-31 (29 pages). URL: <https://doi.org/10.2307/468149>. <https://www.jstor.org/stable/468149> (date of access 22.01.2021).
11. Patricia Martin Doyle. Woman and Religion: Psychological and cultural implications. Religion and Sexism. *Images of Women in the Jewish and Christian Traditions* / Edited by Rosemary Radford Ruether. 1998. Wipf and Stock Publishers. pp.15-39.

Contact:

Iryna Shkitska

Doctor of Philology,

Professor of the Department of Information and Social

Cultural Activity,

West Ukrainian National University (Ukraine)